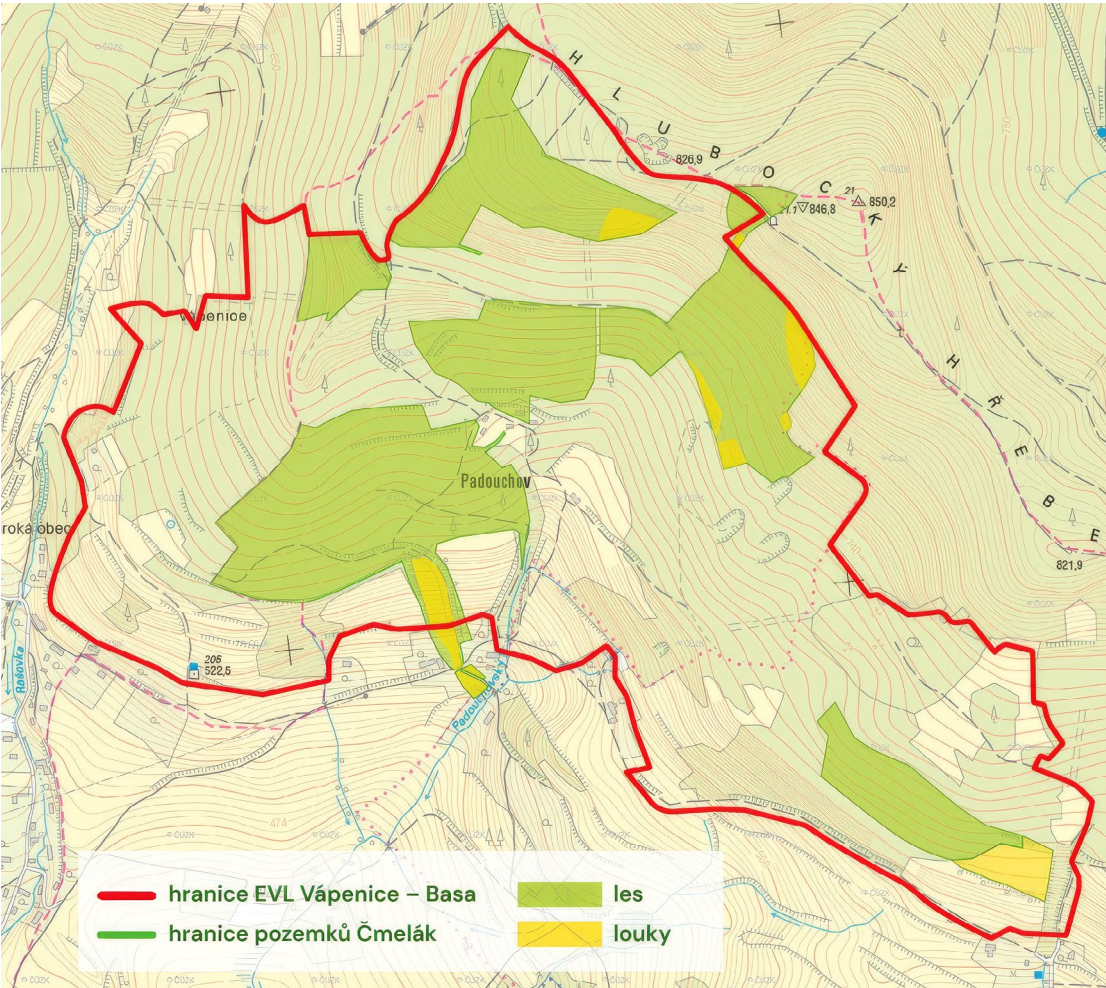

Nový prales na Ještědském hřebenu – 20 let zkušeností s přeměnou lesních porostů v EVL Vápenice-Basa

Jiří Antl, Jan Korytář

Projekt Nový prales po dvaceti letech od svého zahájení ukazuje, že přeměna smrkových monokultur na pestrý, přírodě blízký les nemusí být z odborného hlediska nijak složitá. Základní postupy jsou dlouhodobě známe a výsledky na obnovovaných plochách dnes již nelze

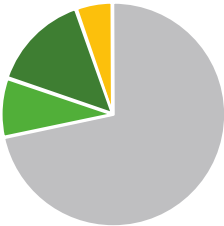
přehlédnout. Přesto podobných projektů v naší krajině mnoho nenajdete. Jaké faktory stály za úspěchem Nového pralesa a jaké překážky bylo nutné překonat? Právě těmto otázkám se článek věnuje.

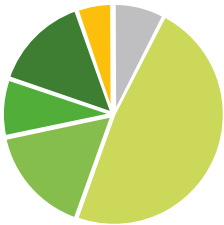
Obr. 1: Nový prales dnes tvoří 6 oddělených lokalit, všechny leží v rámci EVL Vápenice-Basa. Autor Jan Korytář

Přehled aktuálního stavu pozemků:

Původní stav složení lesa

Aktuální stav složení lesa

- Smrkové porosty před zahájením obnovy
- Smrkové porosty se zahájenou obnovou – 1. prosvětlení
- Smrkové porosty v druhé fázi obnovy – 2. prosvětlení
- Mladé javořiny a jasaniny
- Fragmenty starších listnatých a smíšených lesů
- Horské a podhorské louky

Spolek Čmelák vznikl na počátku 90. let s cílem pomáhat při obnově lesů Jizerských hor poškozených kyselými dešti. Aktivně se zapojit do obnovy lesa na převážně státních pozemcích v Jizerských horách se ale ukázalo jako nereálné. Bylo nutné začít hledat jiná místa, kde by bylo možné plány na obnovu přirozených lesů začít reálně uskutečňovat.

V roce 2004 se podařilo vykoupit prvních 8 hektarů lesa na Ještědském hřebenu. Byla to mladá smrková monokultura, rozlámaná sněhem, poškozená zvěří, tmavá a téměř bez jakéhokoliv podrostu. Horší les si lze jen těžko představit. Během následujících dvaceti let byly postupně přikoupeny další plochy. Čmelák zde tak dnes vlastní 38,8 hektaru pozemků, což představuje přibližně 28 % celkové rozlohy evropsky významné lokality Vápenice-Basa.

EVL Vápenice-Basa

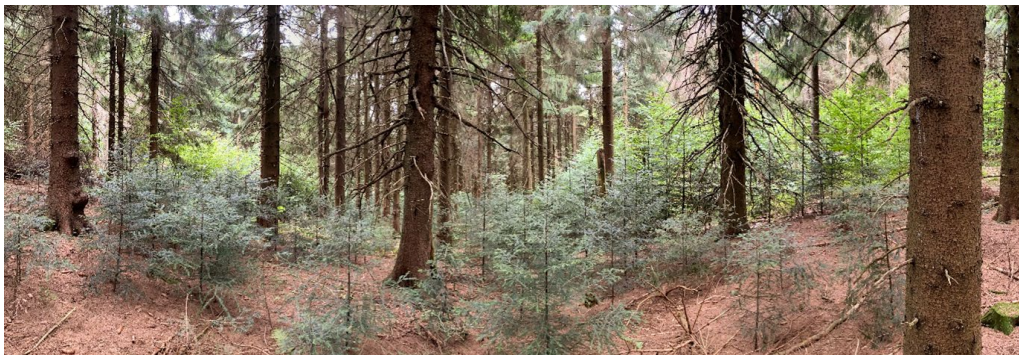
Předmětem ochrany EVL Vápenice-Basa jsou druhově bohaté smilkové louky na silikátových podloží v horských a podhorských oblastech, horské sečené louky, bučiny asociace *Luzulo-Fagetum*, lesy svazu *Tilio-Acerion* na svazích, sutích a v roklích, netopýr černý a netopýr velkouchý. Lokalita byla vyhlášena 24. května 2006 a její současná rozloha činí 137,9 hektaru.

Získané pozemky leží na jižních svazích Ještědského hřebene v nadmořské výšce 550–825 m n. m. Většinu z nich původně tvořily mladé smrkové monokultury založené na bývalých loukách. Dnes se již z velké části nacházejí v různých fázích přeměny na druhově i prostorově pestřejší les.

Vedle nich se podařilo vykoupit také fragmenty relativně přirozených starších porostů, z nichž nejstarší mají přes 150 let. Zde jsou prováděny pouze dílčí zásahy, zejména podsadby jedle bělokore a tisů červeného na podporu přirozeného zmlazení. Lesní pozemky doplňuje několik menších lučních enkláv.

Cíle projektu a principy realizace

Projekt stojí na dlouhodobé vizi a několika základních principech. Dlouhodobou vizí je, aby

Obr. 2: Po 20 letech od získání prvního pozemku již nejde změny, které v místě někdejších smrkových monokultur proběhly, přehlédnout. Foto Jan Korytář

zde v horizontu 200–300 let opět rostli lesní velikáni mnoha původních druhů, les měl vlastní dynamiku a na první pohled již nebylo patrné, že zde v minulosti hospodařil člověk. Mezi hlavní principy projektu patří:

Aktivní zásahy – tmavé smrkové monokultury bylo nutné nejprve prosvětlit, což se neobešlo bez rozsáhlého kácení. Celou řadu původních druhů bylo zároveň nutné začít cíleně vysazovat, protože se na území EVL ani v širším okolí již nevyskytovaly vůbec, jako jedle bělokora a tis červený, nebo byly zastoupeny jen omezeně či sporadicky. Nejedná se tedy o bezzásahové, ale naopak intenzivně obnovované území.

Nadstandardní dřevinná skladba – na rozdíl od běžného zalesňování je zde snaha využívat celé spektrum původních dřevin. S ohledem na probíhající klimatickou změnu jsou vysazovány některé druhy i mimo jejich současné výškové optimum. Smyslem není vytvořit konečnou skladbu podle předem daného schématu, ale založit pestrou generaci nového lesa, která se bude dále proměňovat přirozenou cestou podle aktuálních podmínek.

Estetické hledisko – Nový prales je a má být i v budoucnu přístupný veřejnosti. Jeho

návštěvníci by zde jednou měli najít různorodý přírodní les, u něhož nebude patrné, že zde kdysi hospodařil člověk. V praxi to znamená především vyhnout se schematickým zásahům. Smrky jsou proto káceny tak, aby vznikaly různé velké a různě tvarované světliny. Nové dřeviny jsou vysazovány ve smíšených skupinách, nikoliv v řádcích nebo stejnodruhových celcích, a část pokácených a odkorněných kmenů zůstává ležet právě i z vizuálního/estetického hlediska na místě.

Jednou větou by bylo možné tento přístup popsat jako klasické lesnické postupy maximálně přiblížené přírodním vzorům.

Hlavní faktory úspěchu

1. Vlastnictví pozemků

Vlastnictví pozemků je klíčovým předpokladem pro dosažení vytyčeného dlouhodobého cíle. Dalším přínosem je pak to, že pozemky mohou být využívány pro zajištění bankovních úvěrů potřebných k předfinancování dílčích projektů nebo nákupu dalších ploch. Vlastnictví pozemků tak není pouze nástrojem ochrany přírody, ale také součástí ekonomické stability projektu i celé organizace. Výkupy jsou financovány především z veřejných sbírek a darů individuálních a firemních dárců.

Obr. 3: Ponechávání části dřeva v porostu, po předchozím odkornění, je jednou ze součástí projektu. Foto Jan Korytář

Přehled výkupů pozemků:

rok	rozloha (ha)	cena (Kč/m²)	částka (Kč)
2004	8,07	3,00	245 000
2007	6,40	1,25	80 000
2007	13,64	5,87	800 000
2007	4,31	7,77	335 000
2010	4,67	25,45	1 200 000
2018	0,26	12,26	31 500
2024	1,47	40,95	600 000
Celkem	38,8		3 291 500

2. Vícezdrojové financování opatření

Takto rozsáhlý projekt by se neobešel bez vícezdrojového financování, které musí pokrýt všechny základní etapy projektu: výkupy pozemků, realizaci revitalizačních opatření a zajištění dlouhodobé péče.

Revitalizační zásahy byly financovány z národních a evropských zdrojů. V minulosti to byl např. Program stabilizace lesa v Jizerských horách a na Ještědu, aktuálně se jedná zejména o Operační program Životní prostředí a program Interreg Česko–Sasko. Zajištění peněz na jednorázové zásahy bylo z celého financování projektu relativně nejméně problematické.

Co problém naopak je, jsou peníze na zajištění základního provozu organizace, zajištění dlouhodobé péče a pořízení potřebné techniky. K tomu musí organizace využívat celou paletu zdrojů, od sponzorských darů, darů individuálních dárců přes granty zahraničních nadací až

po úvěry a půjčky. Menší doplňková část financování pochází i z prodeje dřeva.

3. Realizační kapacita

Ani dobře připravený projekt a přidělená dotace samy o sobě v lese nic nezmění. Někdo musí práce naplánovat, vyznačit zásahy, objednat nebo vypěstovat sazenice, hlídat počasí, zajistit dodavatele, kontrolovat provedení, administrovat projekt a následně zajistit dlouhodobou péči. Proto je zcela klíčové udržet dlouhodobě stabilní tým, a to v dostatečném rozsahu a odbornosti.

Jako nevládní organizace musí Čmelák zajistit prostředky nejen na opatření v terénu, ale také na mzdy, techniku, administrativu a další provozní výdaje. To vyžaduje práci několika dalších lidí, zaměřených výhradně na fundraising, kteří musí být z těchto prostředků zaplacení také.

Výše uvedené souvisí s tím, že stát neziskové organizace přes různé deklarace stále nevnímá jako integrální součást systému ochrany přírody, ale spíše jako zájmové organizace, kterým přispívá na „jejich“ jednotlivé projekty. Je to škoda, protože tím přichází o velkou část realizačních kapacit, které by mohl využít při obnově krajiny.

4. Zajištění dlouhodobé péče

Dotační systém poměrně dobře podporuje jednotlivé projekty s jasně vymezeným rozsahem a měřitelnými výstupy, podstatně hůře však zajišťuje následnou péči, případně ji nezajišťuje vůbec. Právě ta přitom často rozhoduje o skutečném výsledku a dlouhodobém přínosu opatření pro biodiverzitu.

Kvůli vysokým stavům zvěře bylo na území EVL vybudováno již 53 oplocenek o celkové délce 6,3 km. Je nutné je pravidelně kontrolovat

HISTORIE ZALESNĚNÍ JEŠTĚDSKÉHO HŘEBENU

Původní pralesy na Ještědském hřebenu byly v minulosti postupně vykáceny až na jeho hřbet, aby se uvolnilo místo pro nová pole a louky. Les zůstal jen na svažitých a špatně dostupných místech. Tak to bylo až do poloviny minulého století. Ve druhé polovině 20. století byly horské louky opět zalesněny, bohužel z více než 90 % smrkem. Pestrá mozaika různorodých biotopů se tak rychle proměnila v převážně smrkovou poušť.

a opravovat, protože je kromě přirozeného stárnutí poškozují také padající větve a celé stromy. Funkční musí zůstat až do doby, kdy budou vysazené dřeviny schopné odolat tlaku zvěře. Na některých místech, zejména u jedle, to může trvat i několik desetiletí.

Dlouhodobou péči se daří zajišťovat jen za cenu mimořádného úsilí, s pomocí dobrovolníků a prostřednictvím dalších navazujících projektů. Přesto došlo i k výpadkům, v jejichž důsledku zvěř část výsadeb poškodila nebo zcela zničila a některé práce bylo nutné opakovat.

5. Zapojení veřejnosti

Do projektu se dosud zapojilo přes 5 000 dárců, kteří financovali zejména výkupy pozemků, a také zhruba 1 500 dobrovolníků. Ti zcela zásadně pomáhají především s údržbou rozsáhlých oplocenek a s dalšími pracemi v terénu. Pro udržení podpory veřejnosti je nezbytná dlouhodobá aktivní komunikace, v poslední době zejména na sociálních sítích. Hlavním problémem obnovy přírody totiž dnes není, že bychom nevěděli, co dělat, ale to, že nejsou dostatečně stabilní podmínky pro ty, kdo mají potřebná opatření v krajině provést a udržet.

Praktické chyby a poučení

Klíčové zkušenosti nevznikají při přípravě projektů, ale až při jejich dlouhodobé realizaci v terénu. Zde je několik hlavních:

Komunikace s dalšími vlastníky a místními myslivci. Zpětně viděno byla tato aktivita podceněna, především kvůli omezeným kapacitám. Vznikl tak spor o vybudování první velké oplocenky, jehož důsledky se táhly ještě řadu let. Chyba to byla – následné řešení problémů zabralo času mnohonásobně více.

Intenzita prosvětlení. Na některých plochách byl počáteční zásah málo intenzivní. Podsadbám po několika letech začalo znovu chybět světlo a horní smrkovou etáž bylo nutné opakovaně rozvolnit. Vždy jde přitom o to, najít kompromis mezi stabilitou porostu a potřebami nové generace lesa. Zpětně viděno měly být některé zásahy razantnější.

Velikost oplocenek. První oplocenka o rozloze kolem pěti hektarů se ukázala jako příliš velká a náročná na kontrolu a údržbu, resp. vyhnání zvěře, pokud do ní vnikla. Velmi malé oplocenky jsou zase s ohledem na plochu drahé a vnášejí do lesa velké množství kovových konstrukcí. Jako praktický kompromis se osvědčují plochy o velikosti přibližně 0,3–1 hektar, v nichž lze dobře kombinovat výsadbu s přirozenou obnovou.

Materiál sloupků. Původní smrkové sloupky bylo možné vyrobit přímo na místě, měly však krátkou životnost. Dubové vydrží déle, jsou však dražší a těžké, což komplikuje jejich dopravu v obtížně přístupném terénu. Jako nejvhodnější se aktuálně jeví lehké kovové profily, na které postupně přechází i další správci lesa.

Délka ochrany proti zvěři. Obvyklá desetiletá doba udržitelnosti opatření není v podmínkách horského lesa a přemnožené zvěře dostatečná. Podsadby odrůstají pomaleji než výsadby na volné ploše, ohrožené nejsou navíc jen malé sazenice. Zvěř může loupáním kůry poškodit i odrostlé jedle, o to spíše, když se v okolních porostech vůbec nevyskytují. Realitou je tak potřeba některé oplocenky udržet třicet i více let.

Aktuální rozsah oplocenek je následující:

Počet oplocenek:	53 ks
Délka oplocení:	6,3 km
Velikost oplocenek:	0,1–5 ha

Méně zkoumat, více uskutečňovat

Ochrana přírody někdy připomíná vážný vědecký problém. Ještě že o tom nevěděli naši předci, kterým se v 19. století podařilo jen tak mimochodem vytvořit krajinu s mnohem vyšší biodiverzitou, než jakou máme dnes.

Vědecké poznání, odborné plánování, příprava nových metodik, to vše má jistě stále svůj význam. Na druhou stranu: pro mnoho opatření v krajině, např. právě v případě přeměny smrkových monokultur, jsou základní postupy přece dlouhodobě známe.

Obr. 4: Většinu dobrovolníků tvoří mladí lidé a firemní kolektivy v rámci teambuildingů. Foto Jan Korytář

Další studie, strategie a plány samy o sobě změnu nepřinesou, pokud budou i nadále chybět lidé, peníze a organizace schopné opatření uskutečnit a dlouhodobě udržet.

Metodou, jak dosáhnout lepšího stavu krajiny, zejména té běžné, mimo chráněná území, by nemělo být jenom přesné dodržování jediných správných postupů, ale možná spíše to, aby se biodiverzita mohla zvyšovat přirozenou cestou jako výsledek pestré palety provedených opatření. Tato práce by měla samozřejmě být založená na znalosti základních přírodních procesů i podmínek daného místa, stejně jako na neustálém vyhodnocování dosahovaných výsledků a odpovídajících úpravách dalšího postupu. Možná bychom se ale měli naučit brát ochranu přírody více jako příběh s neustále proměnlivým a otevřeným koncem...

Od jednotlivých projektů ke skutečné obnově krajiny

Nový prales ukazuje, že viditelnou změnu poškozeného lesa lze nastartovat během několika desetiletí. Případná kůrovcová kalamita by dnes na velké části pozemků již neznamenala zánik celého porostu, ale spíše urychlení probíhající přeměny. To samé nelze bohužel říct o rozsáhlých smrkových monokulturách znovu založených po imisní kalamitě v nedalekých Jizerských horách.

Zkušenost s realizací projektu zároveň ukazuje, proč se podobná opatření neuskutečňují ve větším rozsahu. Hlavním limitem není nedostatek znalostí, ale nedostatek kapacit tato opatření realizovat.

Je to jeden z důsledků financování zaměřeného spíše na jednotlivé projekty než na dlouhodobou správu území a rozvoj kapacit realizačních týmů.

Svoji pozornost bychom proto měli více přesunout od dalšího mapování, výzkumných projektů, podrobných plánů péče a nových strategií k odstraňování překážek, které potřebným změnám v krajině dlouhodobě brání. Hlavní limity jsou v zásadě dva: nedostatečně nastavené financování a nedostatek personálních kapacit pro přípravu, realizaci a dlouhodobé udržení opatření, včetně spolupráce s dalšími vlastníky pozemků.

Skutečné překážky obnovy přírody

Dvacet let Nového pralesa ukazuje, že rekonstrukce smrkových monokultur na přírodě blízký les je reálně možná, může rychle přinést pozitivní změny a zlepšit stav naší krajiny. Zároveň ale ukazuje, že tyto změny probíhají jen v malém měřítku a vyžadují vysoce nadstandardní úsilí. Obtíže a rizika s tím spojená tak zásadně omezují počet vlastníků a správců lesů, kteří by mohli podobné projekty realizovat také.

Bez odstranění nebo alespoň zmírnění těchto překážek tak reálně hrozí, že implementace nařízení EU o obnově přírody (NRL) dopadne podobně jako kdysi stejně ambiciózní zavádění územního systému ekologické stability (ÚSES). Není potřeba mít více plánů, metodik, dílčích projektů a strategií. Základní odborné postupy jsou známe. To, co ale dlouhodobě chybí, je vytvoření finančních a kapacitních podmínek pro jejich širší uplatnění v praxi. ■